

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Ставичний П.І.,

*здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету*

Ужгородського національного університету

Предметом даної статті є аналіз проблеми захисту основоположних прав людини, які знайшли своє відображення у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Також доводиться теза про те, що врегулювання основоположних прав і свобод людини і громадянина на міжнародному рівні, через наявність в Українському законодавстві норм, які дають можливість вважати чинні міжнародні договори України частиною національного законодавства, в повній мірі дає можливість врегулювати національне законодавство у відповідності до міжнародного.

Ключові слова: основоположні права і свободи, застереження, конвенція, механізм, Європейський суд з прав людини, захист.

Предметом данной статьи является анализ проблемы защиты основополагающих прав человека, которые нашли свое отражение в Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Также приходится тезис о том, что регулирование основополагающих прав и свобод человека и гражданина на международном уровне, из-за наличия в Украинском законодательстве норм, позволяющих считать действующие международные договоры Украины частью национального законодательства, в полной мере дает возможность регулировать национальное законодательство в соответствии с международным.

Ключевые слова: основополагающие права и свободы, оговорки, конвенция, механизм, Европейский суд по правам человека, защита.

The subject of this article is to analyze problems of protecting fundamental human rights, as reflected in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Also have the thesis that the solution of fundamental rights and freedoms of citizens at the international level, due to the presence in the Ukrainian law rules that allow to consider the existing international treaties of Ukraine part of national legislation, Fully enables zakonodavstovo national resolve in accordance with international.

Keywords: fundamental rights and freedoms, reservation, convention, mechanism, the European Court of Human Rights, protection.

Натомість, суттєвою проблемою держави - Україна у сфері захисту гарантованих Конвенцією прав і свобод людини є відсутність належного, в розумінні Європейської спільноти, гарантованого державою внутрішньодержавного механізму захисту основоположних прав людини. Адже, звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ в т.ч. і до Європейського суду з прав людини, зазвичай відбувається тільки за відсутності такого захисту в середині самої держави.

А відтак, із збільшенням кількості справ, які розглядатимуться в Євросуді, строною (відповідачем) по справі в яких є Україна, виникатиме занепокоєння за стан захисту прав передбачених Конвенцією в національній судовій системі, тобто на національному рівні держави.

В даному контексті необхідно відмітити, що невирішеність цих питань на внутрішньодержавному рівні збільшить кількість випадків звернення за захистом до міжнародного. Беручи до уваги те, що основоположні (громадянські, природні, невід'ємні) права людини є першочерговим явищем у сфері реалізації подальших прав та свобод, вони потребують достименного та цілковитого відображення їх у національному законодавстві. Водночас, достименного відображення потребує і національний механізм їх захисту та забезпечення. Адже, до основоположних прав відносять можливості людини, необхідні для забезпечення її фізичної і духовної індивідуальності, що підкреслює їх пріоритетність,

оскільки всі інші права є похідними і можуть бути реалізованими тільки за наявності забезпечення основоположних.

Відсутність забезпечення дотримання цих прав, призводить до виникнення проблемних питань у сфері реалізації похідних від них.

Проаналізувавши наукову літературу, законодавчу базу з даної проблематики, а також здійснений аналіз прецедентів Європейського суду з прав людини дозволяє дійти висновку про наявність в Україні низки відчутних проблем у галузі прав людини, які виникають у зв'язку з існуючими у вітчизняній правовій системі недоліками законодавчого та правозастосовного характеру.

Аналіз Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, дає підстави характеризувати її як найдемократичніший, найсправедливіший і найпрогресивніший з усіх існуючих до цього часу інструментаріїв в галузі прав людини, що має на меті захист широкого спектра громадянських (основоположних) прав особи. Без сумніву, корисною в цьому плані є праця М.В. Мазур, С.Р. Тагієв, А.С. Беніцький, В.В. Кострицький, оскільки ними було викладено базові засади функціонування європейського регіонального механізму захисту прав людини, зосереджено увагу на питанні імплементації європейських стандартів захисту до правової системи України.

Безпосередньо питанням імплементації та деяким аспектам виконання рішень Суду у своїх дослідженнях приділяв увагу також і П. М. Рабінович.

Щодо М.В. Буроменського, необхідно відмітити, що саме він у своїх напрацюваннях порушував питання пов'язані зі зверненням до Європейського суду з прав людини, а також аналізу практики Суду, що склалася у зв'язку з цим.

Натомість, залишаються поза увагою законодавця питання забезпечення на внутрішньодержавному рівні взаємопов'язаного механізму захисту основоположних прав і свобод людини і громадянина, який би діяв у відповідності до Конвенції, а також у відповідності до принципів вироблених при розгляді справ і викладених в судових рішеннях Європейського суду з приводу тлумачення і застосування норм самої Конвенції.

Враховуючи вищенаведене, метою нашого дослідження є з'ясування фундаментальних принципів основоположних прав людини відображених у змісті Конвенції та можливість впровадження їх до внутрішньодержавного законодавства через призму наявних норм національного права. Визначення на практиці Європейського суду з прав людини особливостей реалізації права на звернення до Євросуду з метою подальшого їх захисту, через відсутність належного захисту у національному механізмі. Для досягнення поставленої мети необхідно з'ясувати, яким чином здійснюється правове регулювання основоположних прав людини через дієву систему, яка включає в себе нормативно – правове підґрунтя, на підставі якого діє Європейський суд з прав людини, а також з'ясувати яких умов прийнятності потрібно дотримуватись реалізуючи своє право на захист, звертаючись до Євросуду.

14 квітня 1986 року Указом Президії Верховної Ради Української РСР було постановлено приєднатися від імені Української Радянської Соціалістичної Республіки до Віденської конвенції про право міжнародних договорів.

Відповідно до принципу *pacta sunt servanda*, передбаченого статтею 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, кожна чинна міжнародна угода є обов'язковою для її учасників і повинна добросовісно виконуватись. [1]

Необхідно відмітити, дещо аналогічні положення містяться і в українському праві.

Зокрема, Конституцією України передбачено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Водночас, нею передбачено і застереження з приводу укладення міжнародних договорів, які їй суперечать, що полягає у можливості укладення таких договорів, виключно після внесення відповідних змін до основного закону держави.

Законом України «Про міжнародні договори України», передбачено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законо-

давства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Водночас, Законом також передбачено застереження, однак на відміну від Конституції, якою передбачено застереження до міжнародних договорів, які суперечать їй, ним передбачене застереження до міжнародних договорів, якими встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України.

Конструктивно проаналізувавши зміст норми Основного Закону України (ст.9) та норми Спеціального Закону України (ст.19) у сфері укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України є очевидним, що мова йде про дві специфікації міжнародних договорів у сфері їх норативно-змістовного застереження, а саме: про укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України (про що згадано в самій Конституції) та про міжнародні договори України (які набрали чинності у встановленому порядку) якими встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України (про що згадано в Законі України «Про міжнародні договори України»).

Шляхи вирішення даних застережень проглядаються у змістовності норм знову ж таки Конституції та вищезгаданого Закону.

Так, для укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, необхідно внести відповідні зміни до Конституції України.

Щодо міжнародного договору України (який набрав чинності в установленому порядку), яким встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, необхідно застосовувати правила міжнародного договору.

Вищевказані норми, відіграють важливу роль у сфері захисту основоположних прав і свобод людини і громадянина, адже саме вони є одними із тих провідників, які дають «вихід» до міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, втілюючи та породжуючи задатність реалізовувати їх на національному рівні з безпосереднім посиланням на ті чи інші норми міжнародно-правового характеру.

Крім того, у статті 15 названого Закону передбачено, що чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права.

У зв'язку з наявністю вищевказаних нормативно – правових актів, в Україні з'явилась можливість приймати та втілювати у національне законодавство норми та принципи пріоритетності загальносоціальних (основоположних) прав людини визначених міжнародним правом.

Так, Положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також Протоколи до неї, були імплементовані до національної правової системи.

Таким чином, норми даного міжнародного договору та протоколів до нього, по-перше, стали

невід'ємною частиною законодавства України, по-друге, мають вищу силу порівняно з усіма іншими нормативно-правовими актами, окрім Конституції України, і по-третє, повинні сумлінно виконуватися Україною відповідно до загальновизнаного принципу міжнародного права *acta sunt servanda*.

Істотним наслідком ратифікації Конвенції Україною є те, що кожний, хто перебуває під її юрисдикцією, має юридичні підстави та можливості для реалізації гарантованого права на звернення за захистом своїх прав до однієї з найбільш ефективно діючих міжнародних установ у галузі захисту прав людини – Європейського суду з прав людини.

Дане твердження необхідно розглядати в контексті із статтею 55 Конституції України, відповідно до якої кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ, членом або учасником яких є Україна.

Необхідно відмітити, що ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, Європейський суд з прав людини не став частиною національної судової системи - він залишився самостійним і незалежним міжнародним судовим органом, а національні суди не стали частиною міжнародної судової системи з захисту прав людини. Таким чином, у заявника виникає можливість шукати захисту права в двох абсолютно незалежних судових системах, однак в суворій послідовності - спочатку в національній, а потім в міжнародній. [2]

Як зауважив у своєму виступі на міжнародному семінарі в м. Осло у жовтні 2004 року экс-Голова Європейського суду з прав людини Л. Вільдхабер, важливим елементом діяльності контрольного механізму Конвенції є баланс між національним та міжнародним захистом; і обидва ці компоненти повинні працювати ефективно для того, щоб "працювала система Конвенції". [3]

Отже, якщо питання законодавчого вираження з приводу основоположних прав і свобод людини і громадянина врегульоване так би мовити на міжнародному рівні, то питання врегулювання національного рівня у відповідності до міжнародного постає саме по собі, адже у випадку відсутності такого співставлення, не можна вважати ту чи іншу державу такою, в якій верховенство права – це пріоритетність у суспільстві загальносоціальних (основоположних) прав людини.

Конвенція – це живий інструмент, який повинен інтерпретуватися в світлі сучасних умов. [4]

Практика застосування Конвенції виявила дві основні причини порушення її приписів:

- невідповідність між національним законодавством та Конвенцією;
- розбіжність у здійснюваній національними правозастосовними органами інтерпретації змісту "конвенційних" прав з їх тлумаченням, яке обґрунтовує та реалізує Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях. [5]

Тому на сьогоднішній день першочерговим завданням є забезпечення на національному рівні в Україні гарантованості та захищеності тих прав людини, які складають предмет Конвенції.

Доречі, ця Конвенція – чи не єдиний міжнародний документ, що не тільки закріплює права людини, а й створює систему їх захисту. Тому її цінність є не стільки у фіксації прав та свобод, скільки у створенні механізму їх імплементації, сутність якого полягає у виникненні на європейському просторі особливого органу – Європейського Суду з прав людини. [6]

У відповідності до статті 13 Конвенції кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Найбільш дієвим механізмом захисту прав людини в Україні, звичайно, є звернення до суду. Тож суд, що за своєю юридичною природою є незалежним органом влади, зобов'язаний забезпечити ефективний захист прав людини. У випадку відсутності такого забезпечення на національному рівні, особі в силу закріпленості в Конституції України права на звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ, членом або учасником яких є Україна, надається право звернутись за таким захистом до Європейського суду з прав людини.

В контексті реалізації особами вищевказаної норми, неможливо не звернути увагу на той факт, що Україна відноситься до тих держав, які лідирують за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини.

Так, деякі правозахисники вважають, що звернення до Євросуду за захистом основоположних прав, стороною по справі яких є Україна, зумовлена великою кількістю порушень таких прав.

Інші правознавці стверджують те, що такий показник, перш за все свідчить про певні традиції правової культури, можливість усвідомлювати громадянами свої права та можливість їх відстоювання у випадку порушення.

В будь-якому випадку, враховуючи те, що право на звернення до міжнародних судових установ, в т.ч. і до Європейського суду з прав людини чітко передбачене Конституцією України. Питання звернення до Євросуду є актуальним у сфері захисту прав і свобод людини, необхідним та одним із найдієвіших елементів всього механізму такого захисту.

Однак, в процесі реалізації вищевказаного права можливі труднощі, зокрема пов'язані із умовами прийнятності заяви.

Так, в силу змістовності Конвенції та принципів вироблених при розгляді справ і викладених в судових рішеннях з приводу тлумачення і застосування норм самої Конвенції, необхідно звернути увагу на ряд необхідних умов при зверненні до Європейського суду з прав людини.

Особи, котрі подають заяву до Європейського суду з прав людини, повинні ретельно стежити за тим, щоб вона відповідала критеріям прийнятності, викладеним у статті 35 Конвенції, та ставила питання, що входять до компетенції Суду. У протилежному випадку Страсбурзький суд відхилить її, визнавши непринятною.

Спеціалісти у галузі прав людини виділяють наступні критерії прийнятності:

- заява повинна стосуватися обставин і фактів, що входять до компетенції суду;
- перед зверненням до Європейського суду з прав людини заявник повинен вичерпати всі ефективні національні засоби захисту;
- заява повинна бути направлена до Суду не пізніше шести місяців після винесення остаточного рішення національною установою;
- заява має бути обґрунтованою та відповідати положенням Конвенції та Протоколів до неї;
- звернення до Європейського суду з прав людини не повинно бути зловживанням правом на подання заяви;
- заява не може бути анонімною;
- заява не може порушувати питання, яке вже було розглянуте Судом або вже подане на розгляд за іншою процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання, якщо тільки вона не містить відповідної нової інформації. [7]

Отже, Конвенція з прав людини є своєрідним проголошуючим документом тих прав, які обумовлені біосоціальною сутністю людини, належать їй від народження і не потребують «дозволу» з боку кого б там не було, у тому числі держави.

Аналізуючи нормативно – правові акти міжнародного характеру в тому числі і вищезгадану Конвенцію очевидним є те, що саме основоположні права мають правовий характер, оскільки внесені як до законодавчих актів, які створені в межах держави

так і до тих, що створені на міжнародному рівні. Визнання, дотримання, охорона і захист державами (у результаті угод) основних прав людини, закріплених на міжнародному рівні, є свідченням про те, що вони стали не лише об'єктом міжнародного регулювання, але й міжнародними стандартами.

Система гарантій і захисту основних прав і свобод особи є досить складною і розгалуженою, адже реалізуючи своє право на захист основоположних прав, людина наділена можливістю реалізовувати таке право на двох рівнях – на національному та на міжнародному.

Проаналізувавши державну систему гарантій прав і свобод особи, можна зробити висновок, що в Україні існує досить значне коло засобів захисту невід'ємних прав і свобод людини і громадянина, однак вони не завжди є дієвими та такими, які були б кінцевими.

Хоча права і свободи особи, а також гарантії реалізації і захисту цих прав і свобод, закріплені в Конституції, сучасне становище в сфері прав і свобод людини і громадянина свідчить про те, що гарантованість практичної реалізації, охорони і захисту основоположних прав і свобод особи ще перебуває на досить низькому рівні.

Поки що, фактично вони носять більше декларативний, ніж реальний характер, в більшій мірі проголошені, ніж гарантовані. Механізм здійснення та захисту цих і деяких інших прав і свобод з тих чи інших причин, іноді реалізується дуже повільно або навіть гальмується, що свідчить про відсутність системного підходу до даної проблематики. Однак, завдяки ряду норм діючого законодавства України є очевидним можливість реалізації особами свого права на захист в міжнародному правовому полі, зокрема і до Європейського суду з прав людини за умови дотримання певних особливостей такого звернення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.
2. Буроменський М.В. «Звернення до Європейського суду з прав людини: практика суду і особливості українського законодавства», спец. випуск №55 інформаційно-аналітичного бюлетеня "Права людини" Харківської правозахисної групи, - 2000. – С.28
3. Вильдхабер Л. Эффективная система защиты прав человека в Европе будет стоить национальной власти дороже и дороже (Из выступления на международном семинаре в г. Осло в октябре 2004 года) // Сайт Харьковской правозащитной группы <<http://www.khpg.org>>.
4. European Court of Human Rights, Matthews v. The United Kingdom judgment of 18 February 1999 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.
5. Рабінович П. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну юридичну практику (спроба порівняльної характеристики) // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2000. – № 1. – С.199.
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та український досвід правозасування. // [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http://www.tdmu.edu.te.ua/ukr/relation/60_conv_1950.htm
7. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України» Навчальний посібник / Авто. кол.: М.В. Мазур, С.Р. Тагієв, А.С. Беніцький, В.В. Костицький; [Відп.ред.канд.іст.наук, доц. В.М. Карпунов]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 600с.